

CĂRTURARI ȘI ARTIȘTI PLASTICI TRANSILVANI DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA PREOCUPAȚI DE EFIGIA ROMANITĂȚII NOASTRE: *COLUMNA LUI TRAIAN*

Arta, sub diversele ei ipostaze stilistice, genuri și tehnici, rămâne una dintre căile cele mai sugestive de evocare a trecutului popoarelor, contribuind la o înțelegere mai completă a istoriei și evoluției civilizației umane. Ca mijloc de evocare și comunicare, desenul și pictura au apărut înaintea scrierii, care își are originea în semnul grafic figurativ.

În decursul vremurilor, pictura istorică parcurge o lungă evoluție stilistică, de la interpretări simbolice și alegorice până la reprezentări idealiste sau realiste ale evenimentelor trecutului, ilustrând, în diverse moduri, etapele gândirii și experienței umane din antichitate și până în zilele noastre. În esență, s-ar putea spune că pictura istorică relevă imaginea afectivă a civilizației umane în epocile ei de glorie și decadență, cu luminile și umbrele ei.

Se știe că încă din antichitate se manifestase interes față de istorie, în limitele stadiului cunoașterii de atunci, preocupare continuată, la un nivel diminuat, și pe parcursul evului mediu.

O concepție științifică asupra istoriei se conturează abia mai târziu, în secolul al XVIII-lea, sub influența gândirii iluministe, iar conceptul de istorie se cristalizează în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când apar așa-numiții „erudiți”, cercetători care apelează la o metodologie bazată pe criterii obiective, riguroase în studierea evenimentelor trecutului.

Din secolul al XIX-lea iau amploare cercetările în care se tinde spre reconstituirea cât mai exactă a evenimentelor istorice, în lumina documentelor scrise și arheologice, depășindu-se astfel interpretările fanteziste și mitologizante.

Noua concepție istorică influențează pozitiv și evoluția picturii istorice, care proliferază sub impulsul mișcării de idei ce contribuie la trezirea conștiinței naționale a popoarelor.

Din această epocă, pictura istorică se delimitează ca gen aparte, fiind consemnată ca atare în scrierile despre artă.

În dicționarele enciclopedice apar definiții ale conceptului de pictură istorică, în a cărui sferă sunt incluse atât scene ilustrând evenimente laice, cât și subiecte mitologice și religioase, în diverse interpretări ideatice și de o largă diversitate stilistică.

Această definiție cuprinzătoare și suplă face posibilă includerea în aria genului și a unor opere din epoci trecute sau din contemporaneitate, care au semnificații istorice explicite sau implicite¹.

¹ Cosma 1986, p. 5-7.

Neîndoielnic, de o deosebită importanță pentru istoria poporului nostru sunt reliefulurile de pe *Columna lui Traian*, falnic și netăgăduit act al zămislirii daco-romanilor, românii zilelor noastre.

Corespondența purtată din Roma, la începutul anului 1867, cu distinsul cărturar Timotei Cipariu, de artistul plastic în devenire, brașoveanul George Vlădăreanu, și de pictorul bănățean Nicolae Popescu, relevă faptul că cel mai însemnat nume al picturii românești din Banat², Nicolae Popescu, era preocupat de vestigiile istorice ale trecutului nostru, aflate în capitala fostului imperiu roman, în eterna cetate a Romei, îndeosebi de impozanta *Columnă a împăratului Traian*, veritabil epos figurativ al genezei poporului român³.

Concomitent cu preocupările amintite ale pictorului Nicolae Popescu și, probabil nu întâmplător, Mihail Kogălniceanu propunea reconstituirea *Columnei lui Traian* la București, ecoul intențiilor respective putând fi regăsit chiar în faptul că, la începutul aceluiași an, 1867, cu ocazia discutării sumelor alocabile învățământului, se făcea propagandă în parlamentul României pentru găsirea de fonduri în vederea realizării curajosului proiect, conform unui articol apărut în *Românul*, din 9 februarie⁴.

De dezideratul amintit nu putea fi străin nici Bogdan Petriceicu Hașdeu, care și-a intitulat în mod manifest revista editată din 1870, *Columna lui Traian*, după cum nu era, cu siguranță, în 1875, nici Alexandru Odobescu, care visa la amplasarea unei reproduceri în bronz a monumentului, în fața Universității⁵.

În 1882 V. A. Urechia avansa propuneri concrete, efectuând inclusiv o evaluare bănească a întreprinderii respective și găsind un virtual executant, pentru realizarea în Franța a unei copii identice a monumentului, dar proiectul său n-a putut fi finalizat⁶.

Din 1887 s-a elaborat chiar un proiect arhitectural, care preconiza și reconstituirea *Columnei*, pe malul Dâmboviței⁷.

Pe fondul unei atare efervescențe culturale, spirituale și artistice general românești, nu este de loc surprinzător drumul efectuat la Roma, în 1896, de Badea Cârțan, care evidențiază faptul că poporul se raliase pe deplin elanului intelectualilor.

² Frunzetti 1957, p. 79-112; Drăguț, Florea, Grigorescu 1976, p. 154.

³ Literatura de specialitate consacrată tematicii studiului nostru se remarcă prin: Tatai 1974, p. 65-75; Lăptoiu 1977, p. 495-505; Arhiva Cipariu 1982, p. 318-319, 375-381; Cipariu Corespondență 1992, p. 519-522, 575-583. Nu poate fi omis nici un mic studiu al Stelei Radu, publicat în 1973, prin care semnalează, pe baza unor numere ale revistei *Familia* din anii 1866-1867, corespondența purtată din Roma de Nicolae Popescu cu Iosif Vulcan, căruia îi releva faptul că "*mai folositor pentru națiunea întreagă ar fi ca eu să desen și să dau la lumină toată Columna lui Traian*" (vezi Radu 1973, p. 254). În același context bibliografic nu poate fi omisă, desigur, nici o folositoare lucrare interbelică a lui Ioachim Miloia (vezi Miloia 1929).

⁴ Vezi Vulpe 1988, p. 246.

⁵ Vulpe 1988, p. 246.

⁶ Vulpe 1988, p. 246.

⁷ Vulpe 1988, p. 246.

Dar să revenim la preocupările amintite din cadrul intelectualității românești a monarhiei bicefacele, recent instituite. Considerând drept un ajutor prețios în opera de plămuire a unor compoziții inspirate din istoria națională, cunoașterea de către marele public român a scenelor de pe *Columna lui Traian* din Roma, care înfățișează un moment crucial din istoria poporului român, tânărul Nicolae Popescu proiectează alcătuirea unui album cu desene care să fie multiplicare prin fotografiere și apoi răspândite în rândul tuturor comunităților românești din Transilvania.

Pentru redarea cât mai fidelă a dezideratului pictorului de marcă al Banatului, Nicolae Popescu, vom prezenta în continuare pasajele cele mai semnificative din corespondența menționată.

Referindu-se la proiectele prietenului său, prin scrisoarea pe care pictorul George Vlădăreanu i-o transmitea din Roma la 1 februarie 1867 lui Timotei Cipariu, îi comunica următoarele: "... venind eu la Roma am aflat pe fratele Popescu cu una idee cu mult mai înaltă, adeca că dânsul s-a decis a da Colona Traiana la lumina, care cuprinde în sine 114 Table, adeca toate bătăile și victoriile lui Traian cu Dacii ..."⁸.

Iată-i așadar în fruntea preocupărilor respective și pe românii din împărăție, respectiv pe pictorii Vlădăreanu și Popescu, precum și pe marele învățat al Blajului, Timotei Cipariu, care observăm că a fost contactat în privința măreței întreprinderi naționale preconizată de artiștii menționați, în evident pandant cu Iosif Vulcan, liderul cultural al Bihorului.

Exprimându-și gratitudinea pentru chibzuitele sfaturi primite din partea lui Timotei Cipariu în privința reproducerii basoreliefurilor Columnei, în scrisoarea adresată din Roma, la 1 martie 1867, pictorul Nicolae Popescu menționează următoarele: "*E drept: cum că Colonna lui Traianu ori aș fi aicea, ori în alt loc tot atâta rămâne; e vorba ca să se desemne numai cât se poate mai bine și corect, după exemplarele acelea, care fură făcute la anul 1672 după original⁹, din apropiere; și încă tot odată de cei mai buni desemnatori ai timpului aceluia, a căror întreprindere a fost sprijinită și ajutată de regele Franciei¹⁰, carele au avut destui bani ca să plătească cheltuielile acele mari se s-au cerut- lucru carele noi românii nu-l putem face¹¹; ci trebuie să facem după puterile noastre, dar tot să facem !¹²*".

⁸ DJAAN, FP Cipariu 1867, dos. nr. 40, p. 3.

⁹ Este vorba despre o capodoperă a tiparului universal al secolului al XVII-lea apărută la Roma, cu probabilitate, în anul menționat, 1672, oricum după 1667, cum se acceptă în bibliografia de specialitate, intitulată *Collona Traiana eretta dal Senato, e Popolo Romano all' imperatore Traiano Augusto nel suo Foro in Roma*. Tipăritura în cauză, un *in 4° oblong*, deosebit de elegant ca format și proporții, de peste 130 pagini, a apărut ca urmare a interesului de excepție pe care regele Ludovic al XIV-lea al Franței l-a manifestat față de celebrul monument roman.

¹⁰ Se referă desigur la Ludovic al XIV-lea, finanțator al unui proiect de restaurare a Columnei, ceea ce relevă buna sa informare istorică și artistică.

¹¹ Artistul deplânge desigur lipsa unor fonduri substanțiale pentru transpunerea în realitate a unor programe culturale și politice românești de anvergură. Tentativa sa avea ca scop și conștientizarea

În scrisoare adresată din Roma, la 18 aprilie 1867, lui Timotei Cipariu, pictorul Nicolae Popescu se referă îndeosebi la modalitatea efectuării reproducerilor:

“Noi merserăm amândoi la Muzeul di Santu Giovanni Laterano, unde, între multe monumente prețioase, aflarăm și basoreliefuri de la Colona Traiana, cari fură turnați în ghips, prin ordinea împăratului Napoleon, la anul 1861”¹³.

Am cercat cu de-a mărunțul toate figurile, le-am examinat și asemănându-le cu desemnurile făcute de Sân Bartoldo (Pietro Santi Bartoldi), am aflat că sânt întocmai și întru toate asemenea originalelor¹⁴; cu deschilinire numai că Colona lui Traian, de la timpul de când au desemnat-o Celebrul San Bartolo, a pătimit foarte mult, și prin urmare, partea cea mai mare din figurile de pre dânsa sculptate, sunt foarte ruinate, mai cu seamă partea cea de reseritu¹⁵; în multe locuri lipsesc mâinile, capetele și altele mai multe; pre când, în opera desemnată, nu lipsește nimic, ci stau toate în modul cel mai frumos și perfect.

Pentru aceea a și devenit opera aceea foarte rară și prețioasă, și cu mulți bani nu se află a o cumpăra. Cine o are poate sa fie foarte bucuros și să o păstreze ca pe tezaurul cel mai scump¹⁶. Eu am căutat în toată Roma, la toți librarii, și

poporului în privința descendenței sale ilustre din romani, respectiv consolidarea conștiinței naționale generale a românilor, în condițiile politice deloc favorabile ale instituirii dualismului austro-ungar.

¹² DJAAN, FP Cipariu 1867, dos. nr. 42/ 1867, p. 2.

¹³ Erau, se poate crede, mulajele care serviseră pentru realizarea unei copii fidele a *Columnnei*, din cupru galvanic, la ordinul și din dorința expresă a împăratului Napoleon al III-lea, care nu făcea altceva, în anii 1861-1863, decât să finalizeze o intenție mai veche a lui Napoleon însuși, care, la rândul său, fusese și el impresionat de monumentul din Roma, pe care-l luase ca model pentru realizarea coloanei din Piața Vendôme, copie a monumentului păstrată încă la Paris (vezi Vulpe 1988, p. 245). ***Revigorarea interesului general, inclusiv a celui manifestat de către români, pentru Columnă, pleacă desigur de la impresionantul proiect recuperator al francezilor, din secolul al XIX-lea.***

¹⁴ Iată la ce întreprindere artistică valoroasă s-a încumetat Nicolae Popescu, în anul 1867, respectiv la compararea desenelor realizate în 1667-1672 de către San Pietro Bartoldi, după original, cu mulajele în ghips confecționate și ele tot după original, dar la o distanță în timp de mai bine de 200 de ani ! Pentru întreprinderea respectivă el a trebuit să aibă în primul rând la dispoziție un exemplar al tipăriturii din 1672 și să se bucure de un acces mai îndelungat și mai intim, decât al vizitatorilor obișnuiți, la mulajele invocate !

¹⁵ Constatările și mărturiile sale în legătură cu rezultatul comparării făcute sunt deosebit de valoroase, pentru că el a putut să realizeze pe viu, ca un profesionist, cu sprijinul unor mostre de incontestabilă valoare artistică și istorică, gradul în care s-a deteriorat monumentul în cei 200 de ani specificați.

¹⁶ Conduc de preocupările sale artistice militante, Nicolae Popescu vădește reale virtuți de bibliofil, fiind preocupat și de procurarea unui exemplar al tipăriturii din 1672, ceea ce și reușește până la urmă, după mult efort, respectiv după frecventarea asiduă a anticarilor din Roma și, desigur, cu mulți bani ! Este de specificat faptul că și la ora actuală lucrarea respectivă este deosebită de bine evaluată pe piața internațională a cărții de patrimoniu. De asemenea, trebuie subliniat și detaliul că fragmentul de scrisoare transcris relevă în persoana lui Nicolae Popescu pe unul dintre *posesorii reali*, din epoca modernă, a unei atare tipărituri, în mediul cultural românesc, și nu ar fi exclus ca urmele valorosului exemplar deținut de pictorul bănățean să fie regăsite de către bibliofili !

abia din norocire mi-a reeșit de am aflat un singur exemplar, pe carele îndată l-am și cumpărat și mă țin foarte norocosu că posed această operă”¹⁷.

Chiar dacă a fost sprijinită moral sau spiritual de Timotei Cipariu și de alți intelectuali ai vremii, Iosif Vulcan, Vincențiu Babeș, George Barițiu, inițiativa pictorului bănățean Nicolae Popescu s-a stins în această fază incipientă, deoarece artistul plastic nu a primit din țară confirmarea adeziunii unui număr suficient de abonați, care să-i încurajeze efortul laborios.

Dezideratul renumitului pictor al Banatului a devenit realitate¹⁸, adică reprezentările de pe *Columnă* un veritabil bun public, fiind expuse pentru a putea fi vizionate de către orice doritor din țară, abia în anul 1969, când cele 124 de episoade ale narațiunii după războaiele dacice, desfășurate pe banda dispusă în spirală, lungă de 200 metri a monumentului, cuprinzând peste 2500 de figuri, au fost expuse în Lapidariul Muzeului de Istorie Națională din București¹⁹. Proiectul respectiv se realiza însă pe baza copiilor făcute în anii 1939-1943, sub supravegherea lui Emil Panaitescu, directorul *Academiei Romena* de la Roma, cu cheltuiala statului român²⁰.

Curând după aceea se tipărește, în anul 1971, la editura “Dacia” din Cluj, un excelent album *Columna*, autor Ion Micle, fiind reproduse în ireproșabile condiții grafice nu numai cele 124 de episoade, dar și o serie de analogii, comentate doct și pertinent de Radu Florescu²¹.

Astfel s-a împlinit gândul măreț al înaintașilor, între care artiștii plastici și cărturarii din imperiul bicefal al celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea invocați își au un loc de frunte, oferindu-se tuturor celor interesați prilejul unei cuprinzătoare documentări și adânci meditații asupra unor mărturii revelatoare privind geneza poporului român.

IOAN MIRCEA

¹⁷ DJAAN, FP Cipariu 1867, dos. nr. 44/ 1867, p. 2.

¹⁸ Desigur nu ca o suită de imagini desenate sau fotografiate, cum intenționase pictorul bănățean !

¹⁹ Vezi și Vulpe 1988, p. 247.

²⁰ Ionescu 1972, p. 421. Vezi și Vulpe 1988, p. 247. Proiectul a fost relansat de la Vatican în 1934, când s-a constatat că vechile mulaje, pe care le studiasse și Nicolae Popescu, se deterioraseră, unul dintre inițiatorii proiectului fiind Alexandru Tzigara-Samurcaș, care a manifestat un atare interes încă din 1912 ! Detalii în Vulpe 1988, p. 247.

²¹ Miclea 1971.

**TRANSYLVANIAN SCHOLARS AND ARTISTS FROM THE SECOND HALF
OF THE 19th CENTURY AND THEIR CONCERN FOR TRAJAN'S COLUMN – THE
EPITOME OF THE ROMANIANS' ROMAN ORIGINS**

ABSTRACT

This study analyzes from a new perspective the attempts of a known painter from the Banat region, Nicolae Popescu, to disseminate images from Trajan's column in Transylvania, which was under Austro-Hungarian rule at that time. He used lithographies he himself had made, as well as photographs of drawings printed in the 17th century. The original concern of the self-taught artist served as a model for Samuil Vulcan, Timotei Cipariu and for George Vlădăreanu, an artist from Braşov.

Although Popescu's project failed, it marked a period of Romanian cultural and artistic ferment. Romanians from Transylvania were just as active and creative as their free fellow countrymen, and at times even more original culturally than them.

Abrevieri bibliografice

- Arhiva Cipariu 1982 - *Arhiva personală Timotei Cipariu – Catalog*, Bucureşti 1982.
 Cipariu Corespondenţă 1992 - *Timotei Cipariu – Corespondenţă primită*, Bucureşti 1992.
 Cosma 1986 - Gheorghe Cosma, *Pictura istorică românească*, Bucureşti 1986.
 DJAAN, FP Cipariu 1867 - Direcţia Judeţeană Alba a Arhivelor Naţionale, Fond personal Timotei Cipariu, 1867.
 Drăguţ, Florea, Grigorescu 1976 - Vasile Drăguţ, Vasile Florea, Dan Grigorescu, *Pictura românească în imagini*, Bucureşti 1976.
 Frunzetti 1957 - Ion Frunzetti, *Pictura istorică românească*, Bucureşti 1957.
 Ionescu 1972 - Elena Ionescu, "Probleme muzeotehnice ridicate de expunerea Columnei lui Traian în cadrul Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România", în *Revista Muzeelor*, 1972, 5, p. 421- 423.
 Lăptoiu 1977 - Negoită Lăptoiu, "Din corespondenţa pictorului bănăţean Nicolae Popescu către Timotei Cipariu" în *Banatica*, IV, 1977.
 Miclea 1971 - Ion Miclea, *Columna*, Cluj 1971.
 Miloia 1929 - Ioachim Miloia, *Date şi documente noi referitoare la viaţa şi opera pictorului bănăţean Nicolae Popescu*, Timişoara 1929.
 Radu 1973 - Stela Radu, "Activitatea militantă a pictorului Nicolae Popescu", în *Revista Muzeelor*, 1973, 3, p. 253- 254.
 Tatai 1974 - Cornel Tatai, "Timotei Cipariu, animator şi sprijinitor al artei româneşti din Transilvania", în *SUBB, Series Historica*, Fasciculus 1, 1974.
 Vulpe 1988 - Radu Vulpe, *Columna lui Traian. Monument al etnogenezei românilor*, Bucureşti 1988.